

ועתה הגמרא מביאה עוד דרשות של רב יהודה אמר רב, בעניני בני דוד.

נאמר בתחילת ספר מלכים א, בתיאור סוף ימי המלך דוד: **“ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוד”**.

אמר רב יהודה אמר רב: מלמד שביקש להולמו. (14) **שכתר מלכות ישב בראשו, ולא הולמתו.** לפי שבתוך חלל הכתר, היה שרביט של זהב מדופן לדופן, ואינה מתיישבת אלא על מי שיש לו חריץ בראש. וחריץ זה היה עדות למלכי בית דוד. שכל הראוי למלכות — הכתר הולמו, ואדוניה שלא היה ראוי למלכות, לא הולמו.

עוד נאמר שם באדוניה: **“ויעש לו רכב ופרשים והמושיים איש רצים לפניו”**.

ומקשה הגמרא: **מאי רבותיה!**? איזה גדולה יש בכך לבן מלך.

אמר רב יהודה אמר רב: כולן, כל החמישים, נטולי טחול, וחקוקי כפות רגלים, היו. כלומר, שהוסר מהם הטחול על ידי סם, שהטחול מכבידו לאדם שלא יוכל לרוץ, והוסר מהם הבשר של כפות הרגלים כדי שיוכלו לרוץ על קוצים וברקנים בלי להינזק. וזו גבורתם, וגדולת אדוניה.

באותה שעה אמרו בנות ישראל קל וחומר לעצמן: אם לבנות מלכים אירע כך, קלקול שכזה, לבנות הדיוטות, על אחת כמה וכמה שעלולות הן להיכשל על ידי האנשים. אם לצנועות כך — **לפרוצות, על אחת כמה וכמה.**

אמר רב יהודה אמר רב: **באותה שעה גזרו** חכמי הדור על היחוד, ועל הפנויה. והיינו, שאסור להתייחד עם אשת איש, ואפילו עם פנויה.

מקשה הגמרא: וכי אסור יחוד הוא גזירת חכמים! ? — **הלא אסור דאורייתא הוא!**

דהרי אמר רבי יוחנן משום בשם רבי שמעון בן יחזקאל: רמז לאיסור ייחוד מן התורה מניין? שנאמר בפרשת מסית ומדיח **“כי יסיתך אחיך בן אמדך”**, ולכאורה קשה: וכי בן אם מסית, ואילו בן אב אינו מסית. אלא, בא הכתוב לומר לך, שהאיסור הוא לפי שהבן מצוי הוא אצל האם. ומכאן נלמד שרק בן מתייחד עם אמו, לפי שאין היצר הרע מתגרה בו בזה, ואין איש אחר מתייחד עם כל העריות שבתורה. הרי שאיסור ייחוד מרומז בתורה.

מתרצת הגמרא: **אלא, אימא** אמור כך: **באותה שעה גזרו על ייחוד דפנויה**, שהרמז בתורה הוא על עריות, ועל ערות אשת איש, בדומה לאמו שהיא ערוה אליו וכיון שתמר היתה פנויה, לכן גזרו גם על הפנויה.

והוא לא עשה כן אלא שנה שנה גדולה.

14. המהרש"א במסכת עבודה זרה מבאר שדיוקן של רב הוא: למה נאמר **“מתנשא”**, למה לא

נאמר **“ואדוניה אמר אני אמלוד”**, לכן דורש מלשון מתנשא שהוא לשון כבוד, דהיינו עטרת מלוכה.

והעיון יעקב מפרש שהדיוק הוא, שהיה לו

משנה

נאמר בתורה בפרשת המלך: "רק לא ירבה לו סוסים, ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס. וה' אמר לכם: לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד".

ומבאר המשנה: **לא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו ופרשיו**. אבל אסור לו להרבות סוסים כדי להרחיב דעתו ולהגדיל כבודו.

עוד נאמר בתורה: "וכסף וזהב לא ירבה לו מאוד".⁽¹⁵⁾

ומבאר המשנה: **וכסף וזהב לא ירבה לו מאוד, אלא כדי ליתן אספניא**, שכר שנה בשנה לחיילותיו, הנכנסין והיוצאים עמו כל השנה.

עוד נאמר בתורה: "והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר".

ומבאר המשנה: **וכותב לו ספר תורה לשמו**. כלומר, חוץ מהספר תורה שמצוה על כל איש ישראל לכתוב לעצמו, כותב לו המלך עוד ספר.

כשהוא **יוצא למלחמה — מוציאה**, את התורה, **עמה** [צריך לומר: עמו].

נכנס, כשחוזר מהמלחמה, הוא **מכניסה עמו**.

יושב בדין⁽¹⁶⁾, — התורה היא עמו.

מיסב — התורה היא כנגדו.

ומנין נלמד שהתורה מתלווה עמו בכל עת? **שנאמר "והיתה עמו, וקרא בו כל ימי חייו"**.

גמרא

תנו רבנן: נאמר בתורה **"לא ירבה לו סוסים"**. יכול אסור לו להרבות סוסים בכל ענין,

לכתוב "ויעש לו רכב ופרשים וחמישים איש רצים לפניו" ואחר כך לכתוב "ויתנשא לאמר אני אמלוך". משמע שההתנשאות היתה לפני שעשה לו רכב ופרשים.

15. ה"ד רמ"ה מבאר, כי מה שאסור להרבות, היינו דוקא בהטלת מסים ומכסים על העם, אבל אם באו לו מכיזת מלחמה, מותר.

וראיותיו הן: שלמה המלך לא נענש על הרבותו כסף וזהב. [שהרי רק חטאו שנשא בת פרעה גרם לו להפסיד קצת מעושרו — כמו שמבואר בגמרא]. ועוד, שהקב"ה אמר לו (מלכים א' ג') "וגם אשר לא שאלת אתן לך גם עושר גם כבוד".

ועוד מדייק מלשון הכתוב "ולא ירבה לו" כלומר שמרבה, משמע שאם אינו מרבה, אלא

שהעושר מתרבה מאיליו, מותר. ובחידושי הר"ן מוסיף ראייה, שהרי שנינו שמחצה הביזה למלך. ועיין בהערה כ'.

והרמב"ם כתב: "ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגנזיו ולהתגאות בו או להתנאות בו, אלא כדי שיתן לחיילותיו ולעבדיו ולשמשיו, וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה' ולהיות שם מוכן לצרכי הצבור ולמלחמותם — הרי זה מצוה להרבותו, ואין אסור אלא להרבות לעצמו בבית גנזיו שנאמר: ולא ירבה לו, ואם הרבה לוקה".

16. והקשה בחידושי הר"ן: הרי מלך אינו דן. ומתריך. א. מדובר שדן בדיני ממונות [כמו שמבואר לעיל בדף י"ט ב]. בשם הרב המאירי, מדובר שדן בעצמו בטכסי מלכות. ג. מדובר

וכי מאחר דאפילו על סוס אחד והוא בטל, קאי הרי הוא עומד בעבירת "לא ירבה" — "סוסים" בלשון רבים שאמר הכתוב, למה לי?!

ומתרצת הגמרא: לעבור בלא תעשה על כל סוס וסוס. אם היה כתוב רק סוסים ולא סוס, היינו אומרים שאינו עובר בסוס אחד. ואם היה כתוב רק סוס ולא סוסים, היינו אומרים, שעל אף שעוברים אפילו על סוס אחד, אבל גם אם הרבה לו סוסים יותר מסוס אחד, עובר רק על לאו אחד. לכן אמר הכתוב גם סוסים וגם סוס, לומר, שעובר בלאו על כל סוס וסוס.⁽¹⁸⁾

ומקשה הגמרא: מהברייתא משמע, שמהמילה "לו" ממעטים שיותר להרבות סוסים לרכבו ופרשיו. וקשה, למה צריך מיעוט לכך? וכי היינו חושבים שאסור לו להרבות סוסים לרכבו ופרשיו.

אפילו סוסים שהוא צריך כדי מרכבתו ופרשיו? תלמוד לומר "לו", ללמדך: רק לו, להרחיב דעתו ולהגדיל כבודו, אינו מרבה. אבל מרבה הוא כדי רכבו ופרשיו.

הא מה אני מקיים "לא ירבה לו סוסים"? באיזה אופן אסרה התורה בסוסים הבטלנין, שאינם לצורך רכבו ופרשיו, אלא לצורך כבוד.

מניין אנו למדים שאפילו אם הרבה סוס אחד, והוא בטל, שהוא עובר בלאו של "לא ירבה"? תלמוד לומר "ולא ישיב את העם מצרימה, למען הרבות סוס", כתבה התורה סוס בלשון יחיד, ללמדנו שעובר אפילו בריבוי סוס אחד⁽¹⁷⁾.

ומקשה הגמרא: אם הברייתא הביאה פסוק שאסור להרבות אפילו סוס אחד, הרי כל שכן שאסור יותר מסוס אחד, ולמה אמרה התורה "סוסים".

עובר. אבל בנשים לא שייך לומר שיותר כדי צרכו ואסור ביותר, שאין בכלל מושג של צרכו, אלא שהתורה מסייגת סכום מדוייק של שמונה עשרה נשים, וממילא מובן שיותר משמונה עשרה, בכל אופן שהוא, עובר.

18. והקשה הגרעק"א: מנין לגמרא לפרש כי מה שכתבה התורה "ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס" הוא המשך ופירוש על "לא ירבה לו סוסים", שלכן דרשו סוסים — סוס לעבור על כל סוס וסוס? ולמה לא נאמר שהם שני דברים, האחד שאסור להרבות סוסים, אפילו בלי שישב המלך את העם למצרים, ולא זו עוברים רק על שני סוסים, ובאה התורה לחדש, שלירד למצרים אסור אפילו בשביל סוס אחד. או שנאמר, שהלאו של לא ירבה לו סוסים,

במלכי בית דוד. [ולפי המבואר שם בסוגיא גם מלכי בית דוד אינם דנים אלא בדיני ממונות, וא"כ הוא הוספה לתירוץ הראשון. — ועייין בערוך לנר].

ובחידושי רבינו יונה מתרץ: המשנה נשנתה במלכי ישראל לפני שגזרו שאין המלך דן, ומשנה לא זוהי ממקומה.

17. הקשה בחידושי הר"ן בשם תוס': אם כן, גבי "לא ירבה לו נשים", שלא כתבה התורה "אשה", למה לא נדרוש שעובר רק אם הרבה לפחות שתי נשים יותר על המותר לו.

ומתרץ הר"ן, אינו דומה ריבוי נשים לריבוי סוסים, שריבוי סוסים אין מספר מדוייק כמה מותר, וכמה הם רכב ופרשים, לכן צריכה התורה לפרש בכמה סוסים — יותר על הצריך לו —

שכר חיילותיו.

ומקשה הגמרא על הברייתא: **טעמא** הטעם שמותר להרבות לאספניא — משום **דכתב רחמנא "לו"**, הא הרי שאם לאו הכי שהתורה לא היתה ממעטת, וכי הוה **אמינא, שאפילו כדי ליתן לאספניא נמי לא?** ומי יפרנס חיילותיו.

ומתרצת הגמרא: **אכן לא צריכא** לא נצרכה דרשת הכתוב ללמדנו שמותר להרבות כסף וזהב כדי ליתן לאספניא, והיינו יודעים זאת מסברא, אלא שהיינו אומרים שמותר להרבות רק בצמצום, באה התורה לומר שאפילו להרווחה, שאינו צריך לצמצם, אלא מותר להרבות בריווח — כדי שיהיה מצוי בידו לשכור עוד חיילות.

שואלת הגמרא: **השתא דאמרת** ששתי הברייתות דרשו "לו" **לדרשה**, הרי גם נאמר: **"לא ירבה לו נשים" ומאי דרשת ביה?** פשיטא שאין לדרוש שהתורה ממעטת כדי ללמדנו שמותר לו להרבות בשביל צרכי ממלכתו, כי לא שייך להרבות נשים לצורך מלאכתו.

מתרצת הגמרא: **שבא לדרוש למעוטי הדיוטות** ללמדנו שרק מלך אסור להרבות

טעמא דכתב "לו", הא לאו הכי, בלי שמיעטה התורה, הוה **אמינא, אפילו כדי רכבו ופרשיו נמי, לא?** איך יתכן מלכות בלי רכב ופרשים.

מתרצת הגמרא: **אכן, גם בלי הפסוק היינו יודעים זאת**, אלא שהיינו חושבים שאף את מספר הסוסים לרכבו ופרשיו צריך לצמצם, לכן באה גזירת הכתוב לומר, **שלרכבו ופרשיו מותר לו להרבות בהרחבה.**

לא צריכא, לא נצרכה דרשת הכתוב לעצם ההיתר לסוסים לרכבו ופרשיו, **אלא** הפסוק בא לומר שמותר לו **לאפושי**, להרבות סוסים לרכבו ופרשיו, בריווח.

[גירסא אחרת: **לאפוחי**, שמותר לו להרבות סוסים יתירים, שיוכלו להחליף פעם על זה ופעם על זה, כדי שירגעו⁽¹⁹⁾].

שנינו במשנתנו: **וכסף וזהב לא ירבה לו מאור אלא כדי ליתן אספניא.**

תנו רבנן: נאמר בתורה: **"וכסף וזהב לא ירבה לו"**, יכול הייתי לומר שאסור להרבות אפילו כדי ליתן אספניא. לכן תלמוד לומר: **"לו"** ודרשינן: לו לצרכיו האישיים אינו מרבה, אבל מרבה הוא כדי ליתן אספניא

לכן כתבה התורה שמותר להרבות רכב ופרשים ולפיהם להרבות סוסים, אבל סוסים בטלים אסור בכלל.

ועוד מפרש וגורס "לאפוחי" מלשון להגדיל את הנפת, היינו שהתורה באה להתיר לו סתם סוסים כדי שיראה המחנה גדול. ופירוש זה דומה לפירוש הרמב"ם בפירוש המשנה: כדי להרעיד האויב.

הוא רק כדי להרבות חשיבותו וכבודו, ולכן מותר לרכבו ופרשיו, ובאה התורה לחדש, שלירד למצרים אסור אפילו בשביל רכבו ופרשיו.

19. היד רמ"ה מפרש עוד פירוש: שאם לא כתבה התורה "לו" היינו אומרים שאסור להרבות סוס כלל, לא בטלנין ולא שאינן בטלנין, וגם רכב ופרשים חייב לצמצם להנצרך ביותר,

והגמרא מתרצת עתה עוד סתירת הפסוקים בדברי ימי מלך שלמה.

רב יצחק רמי, הקשה סתירה לכאורה בין שני כתובים.

כתיב בספר דברי הימים: "אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה" הרי שלא היה שום חשיבות לכסף מרוב השפע. ואילו בספר מלכים כתיב "ויתן המלך שלמה את הכסף בירושלים כאבנים". הרי שהיה לכסף קצת חשיבות, לפחות כאבנים?

ומתרץ: לא קשיא, אין סתירה בפסוקים.

כאן, הפסוק שנאמר בו שלא היה שום חשיבות לכסף, מדבר קודם שנשא שלמה את בת פרעה. ואילו הפסוק שנאמר שהיה לכסף קצת חשיבות, מדובר לאחר שנשא שלמה את בת פרעה, שירד קצת מגדולתו.⁽²²⁾

אמר רבי יצחק: בשעה שנשא את בת פרעה, ירד המלאך גבריאל, ונעץ קנה בים, והעלה שירטון, ונדבק בו חול ורפש וטיט שהים גודש ונתווסף עליו, והיה הולך וגדל, ועליו על השירטון, נבנה כרך גדול שברומי,

נשים, אבל הדיוט מותר להרבות נשים⁽²⁰⁾.

הגמרא דורשת דרשות הכתובים בשלמה המלך, בענין ריבוי סוסים.

רב יהודה רמי, הקשה סתירה לכאורה בין שני כתובים:

כתיב בספר מלכים א [פרק ד]: "ויהי לשלמה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבתו". ואילו בספר דברי הימים ב [פרק ט] כתיב: "ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארוות סוסים".

וקשה, הא כיצד?!

ומתרץ: פסוק אחד מדבר באצטבלאות, שהם בית גדול למדור הסוסים. והפסוק השני מדבר ב"ארוות", שהן ההבדלה שבין שורה לשורה, בתוך האצטבלאות.

ואפשר לפרש בשני אופנים: אם ארבעים אלף איצטבלאות היו — כל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים ארוות סוסים. ואם ארבעת אלפים איצטבלאות היו — כל אחד ואחד היו בו ארבעים אלף ארוות סוסים⁽²¹⁾.

21. וכתב המהרש"א שדרשה זו באה להשמיענו שריבה סוסים יותר מכדי רכבו ופרשיו. שאי אפשר שהיה צריך כל כך הרבה סוסים לרכבו ופרשיו. וכן נאמר בירושלמי שהיו סוסים בטלנין.

22. ומבאר המהרש"א, שקודם שנשא בת פרעה עסק בתורה, ולכן לא נחשב כסף וזהב בעיניו, כמו שנאמר "וקנות בינה מכסף נבחר". אבל משנשא בת פרעה, מיעט בחכמה, ולכן נחשב לו כסף וזהב.

20. הר"ן מבאר שלגבי סוסים וכסף וזהב לא צריכים לימוד שמוותר להדיוט להרבות, שאין בידו להשיב את העם מצרימה ולא לרום לבבו, משום שאין לו שום שורה, אבל גבי נשים היה הוה אמינא שהאיסור שייך גם בהדיוט, בא המיעוט למעט שלהדיוט מותר.

ועוד מבאר, שגם בכסף וזהב אין אסור למלך לרכוש או להרוויח או אפילו להתחלק בכיזה, ומה שאסרה התורה הוא רק להטיל מסים על העם.

שהוא מיצר לישראל⁽²³⁾.

ועוד אמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי מצוות התורה כגון למה אסורה לבישת שעטנו ואכילת חזיר?

שהרי שתי מקראות, פסוקי מצוות התורה, נתגלו טעמן, ונכשל בהן שלמה המלך שהיה גדול העולם⁽²⁴⁾.

האחד, כתיב "לא ירבה לו נשים", והתורה מגלה את הטעם "ולא יסור לבבו". לכן, אמר שלמה: אני ארבה אלף נשים — ולא אסור מדרכי ה'! וכתיב, סופו שנכשל בהן, כמו שנאמר "ויהי לעת זקנת שלמה, נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים".

השני, כתיב "לא ירבה לו סוסים", והתורה גלתה את הטעם, "ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס". ולכן, אמר

שלמה: אני ארבה רכבות סוסים ולא אשיב את העם מצרימה⁽²⁵⁾. וסופו שנכשל, וכתיב "ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים... ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף".

ולכן לא גילתה התורה את טעמי המצות, כדי שלא עסמכו בני אדם על עצמם, לומר אני לא אכשל בטעם זה, ולבסוף יכשלו.

שנינו במשנתנו: וכותב ספר תורה לשמו.

תנא, שנינו בבבלי: ובלבד שלא יתנאה בשל אבותיו. אינו יוצא ידי מצוה זו עם הספר שירש מאבותיו, אלא צריך לכתוב ספר לשמו — לשם כבוד מלכותו. שהרי כתבה התורה וכתב "לו", לו לשמו.

הגמרא מבארת את המצוה על כל איש ישראל לכתוב לו ספר תורה, שציוותה התורה: "ועתה כתבו לכם את השירה

דהיינו, שאלו אינם סיבות לקיום המצוה, שאין בטעם ששת ימים סיבה לקיום המצוה, אלא סיבה לעצם ייחודו של יום השבת משאר הימים. אבל "ולא יסור את לבבו" הוא סיבה למה אסור למעשה לשאת הרבה נשים.

והמהרש"א מבאר, שטעם אלו שתי המצוות הם מצוות בעצמם. שגם בלי שייכות לסוסים אסור לרדת למצרים, וגם בלי נשים רבות אסור להסיר את הלב מהקב"ה.

25. וכתב הערוך לנר, שלדעת הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ה' הלכה ז') שאסור לירד למצרים רק בקביעות אבל אם הולך לסחורה מותר. מבואר, ששלמה המלך סבר בתחילה שלא יתיישבו עבדיו שם אלא ילכו לקנות סוסים, ולבסוף נכשל, שהתיישבו שם עבדיו עבור הסוסים.

23. ומבאר המהרש"א על פי הגמרא במסכת שבת, שבת פרעה הכניסה עבודה זרה לירושלים. והרי על זה הזהירה התורה "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים... ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה", לכן התחילה אז חורבן ירושלים וארץ ישראל. והיות ו"לא נבנתה צור אלא מחורבנה של ירושלים", לכן התייסדה ארץ רומי שהיא צור, ועיין שם.

24. ולמה דוקא שתי מצוות אלו נתגלה טעמן, כתב המאירי: מפני שלא היו מסורות אלא ליחיד ונכבד שבדור, ולא היו הדברים נראין לצאת על ידן מכשול.

ועוד כתב: ומה שכתוב "למען ידעו דורותיכם", וכן "כי ששת ימים עשה ה'", וכן "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה", אלו והדומים להם [הם] סיבות שעברו — ואין בהם מקום למכשול.

הזאת", ואת המצוה המיוחדת למלך.

אמר רבה (רבא): אף על פי שהניחו לו אבותיו ספר תורה, מצוה לכל אדם לכתוב ספר תורה משלו. שנאמר "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת"²⁶.

ומקשה אביי, מברייטא, שמשמע בה שאין בהדיוט מצוה לכתוב לו משלו. ויכול לצאת ידי חובתו בספר שהורישו לו אבותיו.

איתיביה אביי: שנינו בברייטא: וכותב המלך לו ספר תורה לשמו, שלא יתנאה בשל אבותיו.

ומשמע, מלך, אין! מלך הוא זה שצריך לכתוב ספר תורה לשמו, ואילו הדיוט, לא צריך לכתוב לשמו. וקשה על רבה שאמר שגם הדיוט צריך לכתוב לעצמו?

ומתרץ רבה: עדיין שונה מלך מהדיוט – שהדיוט די לו בספר אחד, וספר זה צריך לכתוב לעצמו, ואילו המלך צריך לכתוב לו עוד ספר, בנוסף על הספר שהיה לו לפני מלכותו.

לא, צריכא, אין צריך לומר על הספר שהיה לו לפני מלכותו, אלא שהברייטא מדברת לשתי תורות, שצריך שיהיו לו. ועל הספר

השני כתבה הברייטא שאינו מתנאה בשל אבותיו.

ומנין שהמלך צריך שיהיו לו שתי תורות? כדתניא כמו ששינו בברייטא אחרת:

נאמר בתורה "וכתב לו את משנה התורה" – ודרשינן, "משנה", מלשון שנים.

לכן כותב לשמו שתי תורות. אחת, שהיא יוצאה ונכנסת עמו למלחמה ובעת שיושב בדין וכשהוא מיסב. ואחת שמונחת לו בבית גזיו.

אותה התורה שיוצאה ונכנסת עמו (עושה²⁷) אותה קטנה ובכתיבה דקה כמין קמיע שהיא קלה לשאת, ותולה בזרועו, שנאמר שאמר דוד המלך: "שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני התורה שנמצאת בזרועי הימנית, ולכן בל אמוט [אתמוטט]), ועם ספר זה אינו נכנס בה לא לבית המרחץ, ולא לבית הכסא, שנאמר שם בפרשת המלך "והיתה עמו וקרא בו" ודרשינן "וקרא בו", במקום הראוי לקראות בו.

שנינו בברייטא שדרשה "משנה תורה" מלשון "שנים", שבא הכתוב ללמדנו שהמלך כותב לו שני ספרי תורה. ועתה מביאה הגמרא דעת רבי יוסי הדורש "משנה" מלשון

26. וכתבו הראשונים שנדרש מ"לכם". אבל הרמב"ן בספרו מלחמות ה' (סוכה ט' א') כתב דגלמד מ"כתבו".

והנה הרמב"ם כתב לגבי מלך (שם בפרק ג' הלכה א') שאם נאבד לו ספר התורה שיש לו מעת היותו הדיוט הריהו כותב שני ספרי תורה. משמע שסובר שהספר הראשון צריך שישאר ברשותו. ולפי זה מחדש התורת חיים, שאין

יוצאים ידי חובת המצוה לכתוב ספר תורה בספר שהקדישו לבית הכנסת. ועיין באחרונים שהאריכו בזה.

27. המהרש"ל מחק מילים אלו, ועיין לקמן דף כ"ב בהערה.

והרמב"ם לא הביא דבר זה שתולה לו כקמיע. וכתב הרדב"ז שסבר הרמב"ם שאינו

"שינוי", כלומר, שמשה רבינו מרמז שהכתב שהיה בימיו עתיד להשתנות מן עברית לאשורית, וכמו שיבואר.

ומקודם מביאה הגמרא מאמר אמוראים.

אמר מר זוטרא, ואיתימא, או שאמר כן מר עוקבא: בתחלה, ניתנה תורה לישראל בכתב עברי של בני עבר הנהר, ולשונה היתה לשון הקודש.

חזרה וניתנה להם בימי עזרא הסופר, בעת עלותם מגלות בבל, בכתב אשורית של ארץ אשור, ולשון ארמי.

ביררו לחן לישראל [ברבינו חננאל הגירסא: ישראל] כתב אשורית, ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית, ולשון ארמי.

מאן, מי הם אלו ההדיוטות?

אמר רב הסדא: כותאי הכותים.

מאי איזו כתב הוא כתב עברית. אמר רב הסדא: כתב ליבונאה⁽²⁸⁾ אותיות גדולות, כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות.

הגמרא מביאה ברייתא לסיוע שבימי עזרא השתנה הכתב.

תניא רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו — אילמלא (לא) קדמו משה.

רבי יוסי מוצא השוואות בין משה רבינו לעזרא הסופר.

במשה הוא אומר "ומשה עלה אל האלהים". וכן בעזרא הוא אומר "הוא עזרא עלה מבבל".

וההשוואה היא: מה עלייה האמור כאן במשה היא לשם קבלת התורה, אף עלייה האמור להלן בעזרא, היא לשם מסירת התורה.

וכן היו שווים במה שלימדו את העם חוקים ומשפטים:

במשה הוא אומר "ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים", וכן בעזרא הוא אומר "כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט".

ואף על פי שלא ניתנה התורה על ידו של עזרא, בכל זאת נשתנה על ידו הכתב. שנאמר בספר עזרא:

דרשת רבי יוסי שבימי עזרא נשתנה הכתב כב-א

ונכנסת עמו, אין הכוונה עמו ממש שתלוי בזרועו, אלא שאדם אחד היה מוליכו לפניו.

28. רש"י מפרש אותיות גדולות.

והקשה היד רמ"ה, איזה שינוי יש באותיות מגדולות לקטנות.

ועוד קשה, אם כן, למה לא יכלו היהודים לקראותו במשנה בלשאצר. [ועיי' בתוס'].

כפשוטו, לפי שהוא דבר רחוק לכתוב ספר תורה שיהיה תולה אותו בזרוע, ועוד שאם יהיה בימינו לא יתקיים "לנגדי תמיד" [וצריך עיון כוונתו], אלא דרך משל, שלא יסיח דעתו כמו שאינו מסיח דעתו מקמיע. ועיי' שם בלחם משנה.

וכתב הר"ן, שלדעת הרמב"ם מה שכתבה התורה והיתה "עמו", ומבואר במשנה שיוצאת